

i 1/2013. Begge har fått begrenset plass, men for øvrig vide rammer til selv å avgjøre hva de vil framheve. Vi tar gjerne imot kommentarer fra leserne både til Afdal og Andreassen og til forkynnelse som grensebegrep.

oak

Hvor går RLE-faget?

Geir Afdal

Oppdraget er å kommentere RLE-fagets formålsbeskrivelse, spesielt tredje avsnitt. Kommentaren er kort: Her står det mye fint. For noen år siden sto det en litt annen tekst, og om noen år er den helt sikkert omformulert. Men det er ikke disse formuleringene som bestemmer hvor RLE-faget går. De er ikke ubetydelige, de har en virkning. Men hvilken virkning de har, er et empirisk spørsmål. Og empirisk forskning viser at det er så uendelig mange andre faktorer som er medbestemmende for fagets utvikling; det kulturelle og religiøse mangfoldet, globalisering og økonomisering av utdanningsfeltet, læremidlene, pedagogisk og religionspedagogisk forskning og så videre.

Jeg kunne selvfølgelig gått inn i en næreksese av det aktuelle avsnittet, vendt og vridd på begreper og formuleringer, sett på hva som ikke står og kunne ha stått. Men jeg har rett og slett mistet troen på denne typen prosjekter, som forskningsprosjekter. Dette må presiseres: Fag og utdanning trenger gode formålsbeskrivelser, og som fagperson kan jeg gjerne bidra med synspunkter. Men som forsker vil jeg argumentere for at disse tekstene alene ikke er gode kilder verken for å forstå hvor fag og utdanning er på vei eller hvor de bør gå, altså verken gode deskriptive eller normative kilder. De er derimot gode kilder til å forstå hvordan utdanningspolitikk forhandles og gjøres. Men det er ikke tema i dette essayet, det er formålet, veien til RLE-faget som står i fokus; mer presist, spørsmålet om forkynnelse og religionsutøvelse i «undervisningen».

I RLE- og religionsdidaktikkfeltet blir tre ulike aktiviteter ofte blandet sammen; politikk, forskning og praksis. Jeg forstår disse som tre separate, men potensielt relaterte virksomheter. Hva betyr det? Det betyr at jeg som forsker ikke er bundet av de til enhver tid rådende utdanningspolitiske prosjekter, men kan analysere dem, også kritisk. På den andre siden er jeg som religionsdidaktikkforsker ingen «superlærer», som har svaret på hva lærere skal gjøre. Det vet lærerne bedre enn meg. Samtidig kan jeg gi empirisk baserte og teoretisk reflekterte analyser av hva som skjer i RLE-klassen, av læremidler, av utdanningspolitikk og av hva et globalisert testregime betyr for RLE-faget. Dette kan forhåpentligvis lærere og politikere ha nytte av.

Dette er ikke det samme som å overlate normative spørsmål til politikerne. Poenget er at de normative spørsmålene, som forkynnelse og religionsutøvelse, ikke kan diskuteres kun på utdanningspolitiske premisser. Utdannings sosiologen Stephen Ball skriver interessant om hvordan utdanningspolitikk er skviset mellom på den ene siden overbevisningen om at utdanning er avgjørende for økonomisk vekst og på den andre globalisering av utdanningsfeltet. Det siste gjør at nasjonalstaten og nasjonale politikere mister mye av kontrollen over utdanning; standardene for internasjonale tester bestemmes ikke av det norske storting. For å virke handlekraftig overkompenserer politikere, med stadig nye reformer, tiltak og til og med 'gode råd' om hva lærere bør gjøre og ikke gjøre. Det er på tide å rette blikket vekk fra dette og mot det som skjer i klasserommet og det som er empirisk medbestemmende for hva som skjer der. Her kan man ikke bare finne kunnskap om hva som gjøres, men også hvordan ting bør gjøres. En kritisk diskusjon av forkynnelse, religionsutøvelse og andre normative spørsmål må starte i hvordan praksis er, for å avdekke hvilke normative ressurser som finnes der og hvilke muligheter som ligger i forlengelsen av praksis: Hvordan kan praksis bli bedre?

Heldigvis vet vi mye mer om RLE-praksis nå enn bare for få år siden. Elisabet Haakedal, Marie von der Lippe, Dag Husebø, Sidsel Lied, Oddrun Bråthen, Lars Iversen og mange andre har gjort interessante empiriske analyser av ulike aspekter ved det praktiserte RLE-faget. (Dessverre er faget religion og etikk i videregående opplæring et underutforsket område.) I et essay som dette kan jeg ikke gjøre noen nøyere analyse av bidragene, men kun antyde noen refleksjoner knyttet til deres funn og argumenter. I flere av klasseromsstudiene fremstår RLE som et grunnleggende *samvirke*, mellom elever, lærere og ulike materielle og symbolske redskaper. Videre er det et kollektivt *produserende* samvirke. Kunnskap blir altså til i dynamikken mellom elever, lærere, bøker, tavler, datamaskiner og så videre. I noen tilfeller er dynamikken sterk og produksjonen betydelig, i andre tilfeller er energien nesten borte. I noen tilfeller skapes kunnskap ganske harmonisk, andre ganger gjennom sterkere og svakere motsetninger. I noen tilfeller går klassen kollektivt inn i ladede felt, i andre tilfeller bruker de for eksempel ironi for å skape distanse.

Dette betyr at læreren ikke kan forstås som en monologisk agent, men som navigerende og forhandlende i ulike relasjonelle dialoger. Både elevene og lærerne innfører, bruker og overser ulike redskaper i denne virksomheten; språk, selvfølgelig, men også materielle redskaper. Mange av disse redskapene er biter og deler av religion, livssyn og filosofi. De blir brukt på ulike måter i ulike klasserom og dermed skapes ulike typer kunnskap. Dette har jeg i andre sammenhenger kalt triologiske prosesser. Poenget er at kunnskaps-redskapene som bringes inn i klasserommet og brukes ikke er nøytrale, de har sin egen stemme. Kunnskaps-redskapene gir muligheter og begrensninger, og er på sett og vis aktører i RLE.

Hva betyr dette for forkynnelse, religionsutøvelse og hvor RLE er på vei?

1. Empirisk og pedagogisk kan ikke klasserommet kun eller primært forstås som et rom der ytre religioner blir kognitivt representert. Skolereligion blir empirisk til i kollektiv menneskelig og materiell klasseromsproduksjon. Religion blir produsert i andre sammenhenger; i trossamfunn, i forskning, i politikk, i helse og så videre. RLE er ikke en minimumsrepresentasjon av en slags religiøs essens. Faget er likevel en viktig aktivitet, der elever og lærere bruker ulike biter og deler av religioner, livssyn og filosofi, ikke minst for å kunne håndtere møter med mangfoldet av religion, livssyn og filosofi i andre sammenhenger.
2. Klasserommet fremstår dermed som en utøvelse, som et handlingsfellesskap. Men det har en helt annen karakter enn for eksempel et trossamfunn. Redskapene og formålet med aktiviteten er annerledes. Det er et pedagogisk handlingsfellesskap. Det ville være kritisk og illegitimt hvis aktørene brakte inn redskaper i RLE som kun hører hjemme i for eksempel trossamfunn, og hvis noen av aktørene ikke klarte å skille mellom formålene i de to aktivitetene. Her har læreren et spesielt ansvar.
3. Ikke minst takket være dyktige lærere, og nye og ulike forskningsstemmer i religionsdidaktikken er konklusjonen: RLE er på god vei.

Geir Afdal (f. 1962)

- professor i religionspedagogikk, Det teologiske Menighetsfakultet.
- E-post: geir.afdal@mf.no

Forkynnelse – normativ, lovprisende og monologisk formidling av religion

Bengt-Ove Andreassen

Forkynnelse i RLE-faget innehar en dobbelthet. På den ene siden handler det om at forkynnelse som formidling av en religion eller som arbeidsform selvsagt ikke skal forekomme. Dette uttrykkes også i klartekst i læreplanen. På den annen side kan forkynnelse være et eksempel i undervisningen på ungdomstrinnet som bidrar til læring om religion. Forutsetningen er at forkynnelse behandles som et eksempel på en religiøs aktivitet. Behandlet med et analytisk religionsvitenskapelig blikk, vil forkynnelse framstå som en religiøs og normativ praksis som er vanlig i alle religioner. Jeg skal i denne teksten helt kort utdype disse to sidene ved forkynnelse.

Forkynnelse har ingen plass i RLE

I et tilbakeskuende perspektiv på norsk skolevesen var kristen forkynnelse, gjerne i mild og lett moralsk form, kanskje naturlig og velkommen i kristendomsundervisningen. Forkynnelse har ikke lenger en slik plass i skolen, selv om evangelisk-luthersk kristendom er en del av norsk kulturarv og i dag er majoritetsreligion i det norske samfunnet. I dag formuleres det i klartekst i læreplanen at forkynning ikke skal forekomme. Undervisningen skal i stedet være objektiv, kritisk og pluralistisk. Dette er en standardformulering brukt av Den europeiske menneskerettighetsdomstolen. Den er brukt i flere saker i Europa og av amerikansk høyesterett. Den er derfor ikke særnorsk og noe bare vi i Norge må rette oss etter. Det er en internasjonal standardformulering med ønske om å få lagt en juridisk ramme for en saklig og balansert religionsundervisning i offentlig skole.

Forkynnelse er det motsatte ytterpunkt til en objektiv, kritisk og pluralistisk religionsundervisning. Forkynnelse er en normativ, lovprisende og monologisk framstilling av religion. I forkynnelse ligger en forståelse av sannhet, og det åpnes ikke for andre forståelser.

I en norsk kontekst handler spørsmål om forkynnelse i skolen primært om kristen forkynnelse. Selv om forkynnelse umiddelbart gir assosiasjoner til kristendommen, er det et eksempel på en normativ og monologisk ytring som forekommer i alle religiøse tradisjoner. Målsetningen med slike ytringer er å påvirke mottakernes personlige forhold til religion. Kristen forkynnelse har en målsetning om å formidle kristendommens ideinnhold, og på en eller annen måte gjøre det relevant for enkeltmenneskets liv. Samtidig trekkes en grense til andre forståelser i andre religiøse tradisjoner. Det vil si at forkynnelse innehar en type normativitet som ikke kan være en formidlingsform eller arbeidsform i skolens religionsfag.

Den monologiserende og sannhetshevdende formen vil kunne oppleves som støtende eller krenkende. Forkynnelse som formidling av kristendom (eller andre religioner), vil derfor være i strid med viktige prinsipper i opplæringsloven (§ 2-3a) og i læreplanen.

Forkynnelse – en mulighet til å lære om religion?

På ungdomstrinnet (og i religionsfaget på videregående skole) er det mulig å tenke at forkynnelse er en mulighet til å lære om religion. Når jeg hevder det, bygger det på et religionsvitenskapelig perspektiv der forkynnelse er et eksempel på religiøs kommunikasjon og italesettelse av religion. Ut fra denne forståelsen er religion et menneskelig, sosialt, kulturelt og historisk fenomen som er avhengig av å bli satt ord på. Satt på spissen: religion er avhengig av kommunikasjon. Hvis ingen snakker om, setter ord på eller praktiserer en religion, vil den ikke eksistere som sosialt fenomen. Religioner er derfor avhengig av kommunikasjonsteknikker og -teknologier. Forkynnelse er en slik kommunikasjonsteknikk der målsetningen er å sette mennesket inn i en større religiøs sammenheng.